

UDC 244.82

ZEN BUDDHISM AND THE SPIRITUAL-INTELLECTUAL POTENTIAL OF JAPAN (second half of the 19th – 20th cent.)

S. Kapranov

Ph. D. (Philosophy), Senior Fellow

A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine

4, Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine

s_kapranov@yahoo.com

The article is devoted to the place of Zen Buddhism in the development of the spiritual-intellectual potential of Japan in the period from the Meiji Restoration (1868) to the end of the twentieth century. Two major Zen schools in Japan, Rinzai and Soto, and Sambo Kyodan, a syncretic school influential in the West, were considered. Within each school the article focuses on the role of prominent Zen Buddhist intellectuals such as Imakita Kosen, Shaku Soen, Suzuki Daisetsu (Rinzai School), Nishiari Bokusan, Suzuki Shunryu, Sawaki Kodo, Deshimaru Taisen (Soto School) etc. The main innovations that positively influenced the intellectual development of Zen Buddhism were highlighted, such as the creation of modern educational institutions (such as Hanazono and Komazawa Universities), the Zen lay movement (*koji Zen*), the studies of other Buddhist and non-Buddhist traditions, foreign languages, Western philosophy etc. by Zen masters, and promoting Zen knowledge beyond Japan. The influence of Zen on the formation and development of new Japanese philosophy (Nishida Kitaro, Nishitani Keiji) and literature (Natsume Soseki, Kawabata Yasunari, etc.) are mentioned. Particular attention is paid to the spread of Zen in the West, because it is connected with an important intellectual innovation – the rethinking of Zen as a non-denominational universal common to all mankind. A prominent role in the philosophical development of this concept belongs to the eminent scholar and thinker Suzuki Daisetsu. It opened the possibility of studying Zen psycho-practices for all comers, regardless of religion, and therefore created new perspectives for dialogue with Christianity, which had been realized already in cooperation of Suzuki with Thomas Merton, and developed further by Sambo Kyodan School and found its manifestation in the activities of Hugo Enomiya-Lassalle and Kadowaki Kakichi. The popularity of Zen in the world, in turn, contributed to both the interest in Japanese culture in general and the promotion of its other products in the West, from karate to anime. In this regard, we propose to approach Zen as a special intellectual product through which Japan made a significant contribution to the world culture of the twentieth century.

Keywords: Buddhism, intellectual potential, Japan, Zen, Zen in the West

C. B. Капранов

ДЗЕН-БУДДИЗМ ТА ДУХОВНО-ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЯПОНІЇ (друга пол. XIX–XX ст.)

З усіх напрямків японського буддизму найпопулярнішим на Заході є дзен. Він до певної міри вже став частиною сучасної західної, насамперед американської, культури. Слово “дзен” – японського походження й асоціюється передусім з Японією, але на Заході так називають також корейську, в’єтнамську й навіть китайську версії цього вчення (наприклад: [Dumoulin 2005, I; Ford 2006, 82–107; Kusan Sunim 2009]).

© 2019 S. Kapranov; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The World of the Orient*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

І хоча це можна пояснити певними об'єктивними історичними причинами, такого результату не було б, якби не активна і цілеспрямована діяльність японських буддистських інтелектуалів. Але відомо також, що дзен-буддизм справив значний вплив на розвиток самої японської культури. Отже, доречно поставити питання: яким чином дзен пов'язаний з інтелектуальним потенціалом Японії?

Ми вважаємо за потрібне тут говорити про *духовно-інтелектуальний потенціал*. Це поняття запровадив український учений С. Вовканич. Воно означає “спроможність творити, нагромаджувати та використовувати нові знання, проекти, ідеї, себто генерувати різну семантичну інформацію в якості інтелектуальної власності для свого (і не лише свого) розвитку” [Вовканич, Цапок, Соломчак 2007, 244]. Духовність тут – це “передавання нагромадженої духовної, культурної, інтелектуальної, зрештою соціальної спадщини нації наступним поколінням” [Вовканич, Цапок, Соломчак 2007, 245]. Духовна компонента важлива, бо без неї інтелект стає руйнівною силою [Вовканич, Цапок, Соломчак 2007, 246]. На наш погляд, саме зазначений підхід є доречним для аналізу такого традиційного явища, як дзен-буддизм.

Оскільки в Японії існує дві головні дзен-буддистські школи – Ріндзай та Сото, то ми вважаємо за доцільне розглянути кожну з них окремо. Насамкінець звернемося до синкретичної школи Самбо кьодан¹.

Школа Ріндзай. У перші роки після Реставрації Мейдзі (1868 р.) японський буддизм переживав важкі часи: втрата державної підтримки, примусове відокремлення від сінто, утиски, які часом переходили у прямі переслідування й погроми храмів. Попри все це, буддистські школи спромоглися використати накопичений за віки інтелектуальний потенціал, щоб із вправністю майстра айкідо перетворити цей удар на новий імпульс для розвитку. Кожна буддистська школа робила це, однак, по-своєму.

У добу Токугава буддистські монастирі були важливими осередками освіти. Природно, вони використали це становище й у нових умовах. Зокрема, у школі Ріндзай при монастирі Мьосіндзі в Кіото 1872 р. (раніше за Токійський імператорський університет) був заснований вищий навчальний заклад, що згодом дістав назву Університет Ханадзоно. Він і сьогодні залишається дзенським [花園大学].

Ще однією відповіддю на виклик доби став рух “дзен-буддизму для мирян” (*кодзі дзен* 居士禅) [Sawada 2004, 144–149, 154–157]. 1875 р. в Токіо було створено товариство *Рьомо кьокай* 両忘協会, духовним лідером якого був видатний майстер школи Ріндзай Імакіта Косен² (今北洪川1816–1892). Товариство поєднувало практику дзен з естетичним та літературним вдосконаленням. Туди входили, зокрема, міністр імператорського палацу, відомий майстер каліграфії та фехтування Ямаока Тессю (山岡鉄舟, 1836–1888), мислитель-західник Накае Цьомін (中江兆民, 1847–1901), впливовий політик Накадзіма Нобуюкі (中島信行, 1846–1899) та ін. [Sawada 2004, 157–161]. *Рьомо кьокай* стало взірцем релігійної організації нового типу – об'єднання мирян-інтелектуалів, що практикують дзен.

Імакіта Косен дістав у юності класичну конфуціанську освіту, водночас добре ознайомився з філософією Лао-цзи. У віці 24 років вступив до дзенського монастиря. Написав багато книг, гімн ієрогліфу 無 *му* (“Ніщо”) – “Мудзі-но ута” 無字の歌, книгу “*Дзенкай іцїран*” (禅海一瀾, “Хвиля в морі дзен”, 1862), де у традиційному дусі доводив, що конфуціанство та буддизм, а також даосизм та сінто в засаді мають єдиний сенс, – при цьому, звісно, він витлумачував цю єдність із дзен-буддистського погляду. Після Реставрації Мейдзі Імакіта зайняв активну позицію, захищаючи буддизм. У вільний час він вивчав англійську мову та західну філософію (особливо цікавився Платоном та Кантом). Його називають “найпрогресивнішою постаттю в дзен-буддизмі в першій фазі доби Мейдзі” [Dumoulin 2005, II, 407–409; McDaniel 2016, 294–295].

Його учень Сяку Соен 釈宗演 (1860–1919) був дзен-буддистським майстром нового типу. Крім традиційного монастирського вишколу, він навчався в *Кейо гідзюку* – навчальному закладі, створеному видатним просвітником-лібералом Фукудзавою

Юкіці (福澤諭吉, 1835–1901), згодом перетвореному на один з найкращих японських університетів [Sawada 2004, 140]. По закінченні поїхав на Шрі-Ланку вивчати мову палі та буддизм тхеравади (який тоді вважали найближчим до первісного вчення Будди Шак'ямуні) [McDaniel 2016, 295–299].

Сяку Соен був першим майстром дзен, який побував у США. Це сталося 1893 р., коли він як член японської буддистської делегації брав участь у Всесвітньому парламенті релігій у Чикаго. Його промову переклав англійською учень-мирянин – Судзукі Тейтаро (鈴木貞太郎, 1894–1966), відомий також під своїм духовним ім'ям Дайсецу (大拙). По закінченні конгресу один із його організаторів, філософ і релігієзнавець Пол Карус (1852–1919), попрохав порекомендувати йому молодого японського науковця, знавця буддизму, який добре володіє англійською. Сяку Соен порекомендував Судзукі [Джинджолия 2005, 17; Dumoulin 2005, II, 417].

1905 р. Сяку Соен ще раз приїхав до США – цього разу на запрошення подружжя Расселів до Сан-Франциско, де читав публічні лекції [Dumoulin 2005, II, 417; Suzuki 1906, *iii*]. Перекладені англійською мовою Судзукі Дайсецу, вони були видані під назвою “Проповіді буддистського абата” (“Sermons of a buddhist abbot”, 1906) [Shaku 1906]. Це видання вважають першою англійською книгою про дзен [Lopez 1995, 112], хоча слова “дзен” у ній немає³. Під час цього візиту до США Сяку Соен взяв із собою ще одного учня, ченця Сендзакі Ньогена (千崎如幻, 1876–1958) [Dumoulin 2005, II, 417]. Той залишився у США до кінця життя, поширював учення в Сан-Франциско та Лос-Анджелесі, мав багато учнів, а його праці із дзен-буддизму досі користуються популярністю.

З перших місяців Російсько-японської війни Сяку Соен служив на фронті капеланом. Засуджуючи війну загалом, він вважав за необхідне захищати свою країну від ворога. З цього питання листувався зі Львом Толстим і вступив з ним у полеміку. Згодом дзенський майстер багато подорожував, читаючи лекції про дзен у Франції, Англії, Німеччині, Італії, Індії тощо. Він відродив навчання дзен для мирян, започатковане його вчителем Імакітою [Lopez 1995, 113; Lim 2013, 148].

Із дзен-буддизмом школи Ріндзай пов'язане становлення нової японської філософії, творець якої, Нісіда Кітаро (西田幾多郎, 1870–1945), був учнем Імакіти Косена і Сяку Соена. Філософія Нісиди базується на його досвіді медитації. Дзен Ріндзай практикував і інший видатний філософ, послідовник Нісиди, – Нісітані Кейдзі (西谷啓治, 1900–1990) [докладніше див.: Капранов 2017]. Значний вплив справила школа Ріндзай і на японську літературу. Її класик, видатний романіст Нацуме Со-секі (夏目漱石, 1867–1916) вивчав дзен у Сяку Соена [Morrell S., Morrell R. 2006, 139]. Визначний поет Такахасі Сінкіці (高橋新吉, 1901–1987) був учнем майстра школи Ріндзай Асікаги Сіндзана (足利紫山, 1859–1959) [Takahashi 1986, 2].

Проте на західну культуру найбільше вплинув, безперечно, Судзукі Тейтаро (Дайсецу)⁴. Спочатку він був учнем Імакіти Косена, потім, як було зазначено, Сяку Соена, водночас навчався в найкращих університетах Японії – Васеда і Токійському імператорському, знав кілька іноземних мов, зокрема палі, санскрит, класичну китайську, англійську. Судзукі насамперед був ученим-буддологом. Він викладав у кількох університетах Японії та США: Токійському, Університеті Отані, Гавайському, Колумбійському тощо, заснував наукове товариство “Eastern Buddhist Society” та журнал “Eastern Buddhist”, який досі залишається одним із провідних буддологічних видань. 1949 р. Судзукі був обраний членом Академії наук Японії й нагороджений орденом Культури⁵, читав лекції самому імператору [Джинджолия 2005, 15–20]. Повне зібрання творів Судзукі японською мовою у 32 томах включає понад 100 книг та статей; понад 30 робіт він опублікував англійською, вже наприкінці 1940-х рр. було видано 8-томне зібрання його творів англійською [Джинджолия 2005, 10]. Такі праці Судзукі, як “Есеї з дзен-буддизму” (“Esseys in Zen Buddhism”, 1927–1934), “Вступ до дзен-буддизму” (“An Introduction to Zen Buddhism”, 1934),

“Посібник із дзен-буддизму” (“Manual of Zen Buddhism”, 1935), “Дзенське вчення про Не-Ум” (“The Zen Doctrine of No-Mind”, 1949), “Дзен та японська культура” (“Zen and Japanese Culture”, 1959) тощо, відкрили дзен для широкого загалу освічених читачів Заходу. Крім того, він перекладав класичні буддійські тексти, зокрема такі важливі, як “Магаяна шраддготпада шастра” (1900, перший переклад європейською мовою), “Ланкаватара сутра” тощо. Зауважмо, проте, що Судзукі ніколи не вважав себе за *вчителя* дзен, – він казав: “Я оповідач (talker), а не вчитель” [цит. за: Jaffe 2014, xxiv].

Американський історик Лінн Вайт, а слідом за ним – відомий релігієзнавець Г’юстон Сміт порівняли значення праць Судзукі для західної культури з першими латинськими перекладами Аристотеля і Платона [Smith 1967, xi–xii; 1995, 9]. Російський буддолог М. В. Абаєв зазначив, що Судзукі “фактично дав перший розгорнутий опис езотеричного досвіду дзенських майстрів-наставників у термінах європейської культури” [Джинджолия 2005, 5]. Проте Судзукі був не тільки вченим чи популяризатором дзен-буддизму, а й оригінальним філософом [Джинджолия 2005, 6–7]. Б. І. Джинджолия виділяє п’ять значень слова “дзен” у Судзукі: (1) конкретна школа буддизму; (2) сутність буддійського вчення як такого; (3) квінтесенція всієї східної філософії; (4) дух усіх релігій взагалі і (5) його власна філософія. У такий спосіб дзен постав як загальнолюдська універсалія, що дослідник вважає “культурологічним винаходом”, який, можливо, є найбільшим внеском японського мислителя у світову культуру [Джинджолия 2005, 24–25].

Коло інтересів Судзукі було широким, зокрема він добре знав західну філософію, серйозно цікавився християнським містицизмом (особливо Майстром Екгартом та Е. Сведенборгом) [Джинджолия 2005, 18, 22]. Він був знайомий з багатьма провідними західними інтелектуалами, зокрема співпрацював із Е. Фроммом (написав у співавторстві з ним та Р. де Мартіно монографію “Дзен-буддизм та психоаналіз”) та католицьким мислителем Т. Мертоном (який включив їхній діалог до своєї книги “Дзен та голодні птахи” [Merton 1968, 99–138]). М. Еліаде називає Судзукі разом із К. І. Юнгом та П. Тілліхом “поколінням гігантів” [Eliade 2004, 302]. Високо цінував Судзукі Юнг, який написав передмову до його книги “Вступ до дзен-буддизму”. Гайдеггер, читаючи Судзукі, зауважив: “Якщо я правильно зрозумів цю людину, саме це я намагався сказати в усіх своїх працях” [цит. за: Мау 1996, 3–4].

Школа Сото. Від початку доби Мейдзі школа Сото активно брала участь у державній програмі розвитку освіти, створювала й утримувала школи всіх рівнів – від початкового до професійного [Dumoulin 2005, II, 412]. Головна духовна семінарія Сото, заснована ще в XVI ст., була 1882 р. перетворена на університет сучасного стибу. Сьогодні це Університет Комадзава в Токіо, один з найстаріших японських вишів [駒澤大学].

“Батьком сучасної школи Сото” називають Нісіарі Бокусана (西有穆山, 1821–1910) [Rutschman-Byler 2014, 55]. Як реформатора і водночас охоронця традиції Нісіарі можна порівняти з Імакітою Косеном. Нісіарі став ченцем із 12 років, сформувався як дзенський майстер ще в добу Токугава, але знайшов у собі сили прийняти Реставрацію Мейдзі, усвідомити необхідність змін та провести їх таким чином, щоб не втратити спадковість і дух школи. Він першим почав читати публічні лекції із “Сьобогендзо” (正法眼蔵 “Скарбниця істинного ока Дгарми”), головної праці Догена⁶, яка була фактично заборонена сьогунатом [Bodiford 2006], і написав до неї тритомний коментар. Нісіарі багато років обіймав чільні посади в Бюро освіти школи Сото, був професором академії Сото Дайгакурін – майбутнього Університету Комадзава. Крім того, він був видатним майстром живопису тушшю та каліграфії. Його учнями були такі визначні майстри, як Ока Сотан (丘宗潭, 1860–1921) та Кісідзава Іан (岸澤惟安, 1865–1955) [Rutschman-Byler 2014].

Ока Сотан, у свою чергу, був учителем Савакі Кодо 沢木興道 (1880–1965), харизматичного майстра, який відіграв важливу роль у розвитку школи Сото у XX ст.

[Kaisen 1999, 11–38; Uchiyama 1996, V–VII; 禅の本 1992, 76–77]. Савакі Кодо прагнув повернути дзен первісну чистоту, відкидав формалізм і вів мандрівне життя й тому відомий як “Бездомний” (Ядонасі 宿無し) Кодо. Водночас у 1936–1963 рр. він викладав в Університеті Комадзава дзен-буддійську літературу і проводив медитації. Савакі Кодо навчав не лише ченців, а й мирян, читав проповіді у в’язницях. Серед праць Савакі Кодо найпопулярнішою є збірка його висловлювань під назвою «Дзенське вчення “Бездомного” Кодо» (宿なし興道法句参) з коментарями учня – Уціями Косьо (内山興正, 1912–1998) [Uchiyama 1996].

До 1960-х рр. школа Сото не привертала уваги на Заході, хоча монахи цієї школи були серед японських імігрантів у США [Sōtō Zen... 2004, 57–58]. Проте були й винятки. Так, чернець Нукарія Кайтен 忽滑谷快天 (1867–1934) написав англomовну книгу про дзен ще до появи перших книг Судзукі на цю тему. Називалася вона “Релігія самураїв” (“The religion of the Samurai”), вийшла в Лондоні 1913 р. [Nukariya 1913]. У цій книзі, на відміну від “Проповідей буддійського абата” Сяку Соена, широко використовується слово “дзен”. Нукарія закінчив Університет Кейо, навчався в Європі та США, згодом був першим ректором Університету Комадзава. Він зробив значний внесок у розвиток буддології в Японії. Г. Дюмулен називає його першим, що міг говорити про дзен у сучасній формі [Dumoulin 2005, II, 415].

Піонером Сото у США став Мацуока Сою (松岡操雄, 1912–1997), виходець з родини спадкових священнослужителів цієї школи. По закінченні Університету Комадзава та здобутті ступеня доктора з політичних наук він був направлений 1939 р. до Америки, де навчався в Університеті Колумбія під керівництвом Судзукі Дайсецу. Мацуока мав чорний пояс із дзюдзюцу та карате. 1949 р. він заснував буддійський храм у Чикаго, а 1971 р. – у Лонг Біч. Крім буддизму, навчав також бойових мистецтв [The Zen Buddhist Temple...; Prebish 1999, 13].

Але набагато важливішим у поширенні дзен-буддизму на Заході є Судзукі Сюнрю (鈴木俊隆, 1904–1971), син настоятеля храму, який з дитинства вивчав дзен школи Сото під керівництвом одного з батькових учнів. Згодом серед його вчителів був Кісідзава Іан, учень Нісіарі й видатний знавець Догена. Крім того, Судзукі Сюнрю закінчив Університет Комадзава, де вивчав буддійську філософію та англійську мову [Chadwick 1999, 69–71]. 1959 р. він поїхав до США зі скромною місією – наставляти громаду американців японського походження, але насподівано знайшов значно завзятіших учнів серед білих американців. У той час дзен вже здобув популярність – насамперед завдяки книгам його однофамільця Судзукі Дайсецу. Їх нерідко плутали. Сюнрю в таких випадках відповідав: “Він – великий Судзукі, а я – маленький Судзукі” [Chadwick 1999, xiii]. Далі до кінця життя він навчав дзен у Сан-Франциско та в долині Тассахара, де 1967 р. заснував перший у Західній півкулі буддійський монастир [Prebish 1999, 14]. Єдина його прижиттєва книга – “Свідомість дзен, свідомість початківця” [Suzuki 1995], збірник лекцій-тейсьо 提唱⁷, – стала класикою західного дзен-буддизму. Ще кілька подібних збірників було укладено й опубліковано учнями Судзукі помертню. Їх також перекладено японською й видано в Японії.

У Європі аналогічну роль відіграв Десімару Тайсен (弟子丸泰仙, 1914–1982), учень “Бездомного” Савакі Кодо. Економіст за освітою, він працював у фірмі “Міцубісі”, під час Другої світової війни був управителем копалень в Індонезії, й лише 1965 р. вчитель постриг його в ченці. Через два роки група макробіотиків запросила його до Франції, де він передавав учення дзен школи Сото до кінця життя, заснував Міжнародну асоціацію дзен (Association Zen Internationale), був офіційно призначений головою школи Сото в Європі [Kaisen 1999, 41–47]. Десімару переклав низку класичних дзенських текстів французькою. На його переконання, “дзен є поза релігіями”, і європейці можуть зрозуміти це вчення “краще, ніж азіати, бо мають свіжий і новий дух” [цит. за: Kaisen 1999, 49–51]. Одним з його учнів є

майстер Сандо Кайсен (світське ім'я – Ален Станіслав Кристашек), який неодноразово відвідував Україну і має тут учнів.

Самбо кьодан. Серед нових явищ у царині дзен особливе місце належить школі Самбо кьодан (三宝教団, “Тромада трьох коштовностей”), заснованій 1954 р., яка поєднує вчення шкіл Ріндзай і Сото. Її засновник – Ясутані Хакуун (安谷白雲, 1885–1973), учень майстра Сото Харади Согаку (原田祖岳, 1871–1961), вчився також у Нісіарі та Кісідзави [Rutschman-Byler 2014, 56]. Неодноразово, починаючи з 1962 р., їздив до США [Sharf 1995, 419–421]. Серед учнів Ясутані – Філіп Капло, автор однієї з найпопулярніших на Заході книг із дзен-буддизму [Karleau 1967]. Наступник Ясутані, Ямада Коун (山田耕雲, 1907–1989), приділяв особливу увагу діалогу з християнством, підкреслюючи позаконфесійну природу дзен. Під його керівництвом дзен вивчав священник-єзуїт Гуго Еномія-Лассаль (1898–1990), що став майстром (*росі* 老師) школи Самбо кьодан і поєднав у своїй практиці християнство та дзен [Lefebure 2010, 242–247]. У свою чергу, учнем Лассаля є японець Кадовакі Какічі (門脇佳吉, 1926–2017), теж священник-єзуїт і *росі*, що розробив програму, яка поєднує духовні вправи св. Ігнатія Лойоли з дзенською медитацією [Fr. Kakichi Kadowaki SJ]. Кадовакі є автором книги “Дзен та Біблія”, перекладеної багатьма мовами [Кадовакі 2004]. Він також написав низку п'єс для театру Но, що свідчить про його відданість традиційній японській культурі.

Дзен-буддизм значно вплинув на японську літературу ХХ ст. Зокрема, як було зазначено, його практикував у молоді роки провідний японський романіст Нацуме Сосекі, що сформувало його світогляд. Дзенська естетика є основою творчості лауреата Нобелівської премії з літератури 1968 р. Кавабати Ясунарі (川端康成, 1899–1972). У своїй нобелівській промові Кавабата особливо підкреслив значення дзен-буддизму для культури Японії [川端康成 1968]. Дзен-буддизмом за своїм світоглядом був ще один видатний письменник – Сіґа Наоя (志賀直哉, 1883–1971) [Starrs 1998]. За межами Японії дзен вплинув на творчість прозаїків Г. Гессе, Дж. Керуака, Дж. Селінджера, поетів А. Гінсберга, Г. Снайдера, композитора Дж. Кейджа, музиканта Д. Гіллеспі, філософів Л. Вітгенштайна, Г. Бейтсона та ін. [Джинджолия 2005, 23; 禅の本 1999, 160–168]. В Україні прикладом такого впливу є поезія С. Татчина [Татчин 2013].

Висновки. Як бачимо, дзен-буддизм у період після Реставрації Мейдзі виявив креативність, здатність до інновацій, водночас зберігши традицію у складних суспільно-політичних умовах. Дзен-буддизмські школи зробили вагомий внесок у становлення та розвиток освіти. Значного впливу дзен-буддизму зазнала модерна японська література, що видно на прикладі її чільних представників – Нацуме Сосекі та Кавабати Ясунарі. На основі дзен-буддизму постала нова японська філософія, і зокрема її провідна школа, заснована Нісідою Кітаро та продовжена Нісітані Кейдзі. Але дзен можна розглядати і як особливий інтелектуальний продукт, за допомогою якого Японія зробила значний внесок у світову культуру ХХ ст. Це вдалося, на наш погляд, завдяки переосмисленню самого поняття “дзен” і наданню йому універсального значення, що відкрило можливості для міжрелігійного діалогу. Популярність дзен, у свою чергу, сприяла як підвищенню інтересу до японської культури загалом, так і просуванню на Заході інших її продуктів – від карате до аніме. Тобто ми бачимо здатність як передавати духовну та інтелектуальну спадщину, так і творити нові ідеї та проекти.

¹ Ми використовуємо українську транслітерацію японських слів М. Федоришина, подовження голосних для спрощення не позначаємо. Ієрогліфічне написання наведено лише там, де це важливо з огляду на тему дослідження.

² Японські імена ми наводимо відповідно до прийнятого в Японії порядку: спочатку прізвище, потім власне ім'я.

³ У покажчику до неї, щоправда, воно зустрічається один раз – у поясненні, що Хуей Ке – це “патріарх секти Дзен” [Shaku 1906, 217].

⁴ У західній літературі зазвичай – Д. Т. Судзуки (D. T. Suzuki).

⁵ У Б. І. Джинджолії – “медаль”; проте згідно з даними на сайті Музею Судзуки Дайсецу це був орден Культури (*Бунка кунсьо* 文化勲章) [鈴木大拙館].

⁶ Доген (道元, 1200–1253) – засновник і перший патріарх японської школи Сото.

⁷ Тейсьо – традиційна лекція майстра перед учнями, зазвичай роз’яснення певного класичного тексту або коану.

ЛІТЕРАТУРА

Вовканич С., Цапок С., Соломчак Т. Духовно-інтелектуальний потенціал України як соціогуманістичний імператив її національної ідеї в умовах євроінтеграції // **Вісник Львівського університету. Серія економічна**. Вип. 37 (1). 2007.

Джинджолия Б. И. **Вопрошание и просветление в учении Д. Т. Судзуки**. Екатеринбург, 2005.

Кадоваки Какичи. **Дзэн и Библия**. Москва, 2004.

Капранов С. В. Школа Кіото як приклад реалізації інтелектуального потенціалу Японії // **Східний світ**, 2017, № 3.

Татчин С. **Дзен.УА**. Київ, 2013.

Bodiford W. M. Remembering Dōgen: Eihei-ji and Dōgen Hagiography // **Society for Japanese Studies**, 2006, Vol. 32, No. 1. URL: http://www.thezensite.com/ZenEssays/DogenStudies/Remembering_Dogen.html (дата звернення: 8.07.19).

Chadwick D. **Crooked Cucumber: The Life and Teaching of Shunryu Suzuki**. New York, 1999.

Dumoulin H. **Zen Buddhism: A History**. 2 vols. Bloomington, Indiana, 2005.

Eliade M. **Europa, Asia, America... Corespondență**. Vol. II. București, 2004.

Ford J. I. **Zen Master Who? : A Guide to the People and Stories of Zen**. Boston, 2006.

Fr. Kakichi Kadowaki SJ. URL: <http://www.buddhist-buddha-christianjesuitjesus.com/styled-26/index.html> (дата звернення: 7.07.19).

Jaffe R. Introduction // Suzuki D. T. **Selected Works of D. T. Suzuki**. Vol. I: Zen. Oakland, California, 2014.

Kaisen Mistrz. **Trylogia Mistrzów Zen**. Katowice, 1999.

Kapleau P. **The Three Pillars of Zen**. Boston, 1967.

Kusan Sunim. **The Way of Korean Zen**. Boston and London, 2009.

Lefebure L. D. The Lord’s Prayer in an Interreligious perspective // **A New Day: Essays on World Christianity in Honor of Lamin Sanneh**. New York, 2010.

Lim S. S. **China and Japan in the Russian Imagination, 1685–1922: To the Ends of the Orient**. London and New York, 2013.

Lopez D. S. **Curators of the Buddha: The Study of Buddhism Under Colonialism**. Chicago and London, 1995.

May R. **Heidegger’s Hidden Sources: East Asian Influences on His Work**. London and New York, 1996.

McDaniel R. **Zen Masters of Japan: The Second Step East**. Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore, 2016.

Merton T. **Zen and the Birds of Appetite**. New York, 1968.

Morrell S. K., Morrell R. E. **Zen Sanctuary of Purple Robes: Japan’s Tokeiji Convent Since 1285**. Albany, NY, 2006.

Nukariya Kaiten. **The religion of the Samurai: a study of Zen philosophy and discipline in China and Japan**. London, 1913.

Prebish Ch. **Luminous Passage: The Practice and Study of Buddhism in America**. Berkeley – Los Angeles – London, 1999.

Rutschman-Byler M. **Soto Zen in Meiji Japan: The Life and Times of Nishiari Bokusan. A thesis in Buddhist Studies for UC Berkeley**. Berkeley, CA, 2014.

Sawada J. **Practical Pursuits: Religion, Politics, and Personal Cultivation in Nineteenth-Century Japan**. Honolulu, 2004.

Shaku Soyen. **Sermons of a Buddhist Abbot**. Chicago, 1906.

- Sharf R. H. Sanbōkyōdan: Zen and the Way of the New Religions // **Japanese Journal of Religious Studies**. Vol. 22, No. 3–4. 1995.
- Sōtō Zen: **An Introduction to Zazen**. Tokyo, 2004.
- Smith H. Foreword // Kapleau P. **The Three Pillars of Zen**. Boston, 1967.
- Smith H. Preface // Suzuki Shunryu. **Zen Mind, Beginner's Mind**. New York and Tokyo, 1995.
- Starrs R. **An Artless Art – The Zen Aesthetic of Shiga Naoya: A Critical Study with Selected Translations**. London and New York, 1998.
- Suzuki D. T. Translator's Preface // Shaku Soyen. **Sermons of a Buddhist Abbot**. Chicago, 1906.
- Suzuki Shunryu. **Zen Mind, Beginner's Mind**. New York and Tokyo, 1995.
- Takahashi Shinkichi. **Triumph of the Sparrow: Zen Poems**. New York, 1986.
- The Zen Buddhist Temple of Chicago. Leadership**. URL: <http://w.zbtc.org/staff.html> (дата звернення: 6.07.19).
- Uchiyama Kōshō. **The Zen Teachings of “Homeless” Kōdō**. Tokyo, 1996.
- 川端康成. 美しい日本の私—その序説 [1968] // **The Nobel Prize**. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/kawabata/25542-yasunari-kawabata-nobel-lecture-1968/> (дата звернення: 10.07.19).
- 駒澤大学. 大学概要. 沿革. URL: <https://www.komazawa-u.ac.jp/about/philosophy/history.html> (дата звернення: 6.07.19).
- 鈴木大拙館. 鈴木大拙館について. 鈴木大拙略歴. URL: <https://www.kanazawa-museum.jp/daisetz/about.html> (дата звернення: 12.07.19).
- 禅の本. 東京, 1999.
- 花園大学. 建学の精神. URL: https://www.hanazono.ac.jp/about/founding_principles.html (дата звернення: 6.07.19).

REFERENCES

- Vovkanych S., Tsapok S. and Solomchak T. (2007), “Dukhovno-intelektual'nyy potentsial Ukrainy yak sotsiohumanistychnyy imperativ yiyi natsional'noyi ideyi v umovakh yevrointehratsiyi”, in *Visnyk L'vivskoho universytetu. Seriya ekonomichna*, No. 37 (1), pp. 242–247. (In Ukrainian).
- Dzhindzholiya B. I. (2005), *Voprosyaniye i prosvetleniye v uchenii D. T. Sudzuki*, Izdatel'stvo Ural'skogo Universiteta, Yekaterinburg. (In Russian).
- Kadovaki K. (2004), *Dzen i Bibliya*, Transl. from the English by Oleg Kornev, Bibleysko-bogoslovskiy institut sv. apostola Andreyta, Moscow. (In Russian).
- Kapranov S. V. (2017), “Shkola Kioto yak pryklad realizatsiyi intelektual'noho potentsialu Yaponiyi”, *Shidnij svit*, No. 3, pp. 46–59. (In Ukrainian).
- Tatchyn S. (2013), *Dzen.UA*, Hamazyn, Kyiv. (In Ukrainian).
- Bodiford W. M. (2006), “Remembering Dōgen: Eiheiiji and Dōgen Hagiography”, *Society for Japanese Studies*, Vol. 32, No. 1, pp. 1–21, available at: www.thezensite.com/ZenEssays/Dogen-Studies/Remembering_Dogen.html (accessed July 8, 2019).
- Chadwick D. (1999), *Crooked Cucumber: The Life and Teaching of Shunryu Suzuki*, Broadway Books, New York.
- Dumoulin H. (2005), *Zen Buddhism: A History*, 2 vols., Transl. by J. W. Heisig and P. Knitter, World Wisdom, Bloomington, Indiana.
- Eliade M. (2004), *Europa, Asia, America... Corespondență*, Vol. II, Humanitas, București.
- Ford J. I. (2006), *Zen Master Who?: A Guide to the People and Stories of Zen*, Wisdom Publications, Boston.
- Fr. Kakichi Kadovaki SJ, available at: www.buddhist-buddha-christianjesuitjesus.com/styled-26/index.html (accessed July 7, 2019).
- Jaffe R. (2014), “Introduction”, in Suzuki D. T., *Selected Works of D. T. Suzuki*, Vol. I: Zen, Univ. of California Press, Oakland, California, pp. xi–lvi.
- Kaisen Mistrz (1999), *Trylogia Mistrzów Zen*, KOS, Katowice.
- Kapleau P. (1967), *The Three Pillars of Zen*, Beacon Press, Boston.
- Kusan Sunim (2009), *The Way of Korean Zen*, Transl. by M. Batchelor, Weatherhill, Boston and London.
- Lefebure L. D. (2010), “The Lord's Prayer in an Interreligious perspective”, in Akintunde E. Akinade (Ed.), *A New Day: Essays on World Christianity in Honor of Lamin Sanneh*, Peter Lang, New York, pp. 225–251.

- Lim S. S. (2013), *China and Japan in the Russian Imagination, 1685–1922: To the Ends of the Orient*, Routledge, London and New York.
- Lopez D. S. (1995), *Curators of the Buddha: The Study of Buddhism Under Colonialism*, University of Chicago Press, Chicago and London.
- May R. (1996), *Heidegger's Hidden Sources: East Asian Influences on His Work*, Transl. by G. Parkes, Routledge, London and New York.
- McDaniel R. (2016), *Zen Masters of Japan: The Second Step East*, Tuttle Publishing, Tokyo, Rutland, Vermont, Singapore.
- Merton T. (1968), *Zen and the Birds of Appetite*, New Directions Publishing, New York.
- Morrell S. K. and Morrell R. E. (2006), *Zen Sanctuary of Purple Robes: Japan's Tokeiji Convent Since 1285*, SUNY Press, Albany, NY.
- Nukariya Kaiten (1913), *The religion of the Samurai: A Study of Zen Philosophy and Discipline in China and Japan*, Luzac & Co., London.
- Prebish Ch. (1999), *Luminous Passage: The Practice and Study of Buddhism in America*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London.
- Rutschman-Byler M. (2014), *Soto Zen in Meiji Japan: The Life and Times of Nishiari Bokusan*, A thesis in Buddhist Studies for UC Berkeley, Berkeley, CA.
- Sawada J. (2004), *Practical Pursuits: Religion, Politics, and Personal Cultivation in Nineteenth-Century Japan*, University of Hawaii Press, Honolulu.
- Shaku Soyen (1906), *Sermons of a Buddhist Abbot*, Transl. by D. T. Suzuki, Open Court, Chicago.
- Sharf R. H. (1995), "Sanbōkyōdan: Zen and the Way of the New Religions", *Japanese Journal of Religious Studies*, Vol. 22, No. 3–4, pp. 417–458.
- Sōtō Zen Buddhism International Center (Ed.) (2004), *Sōtō Zen: An Introduction to Zazen*, Sotoshu shumuchō, Tokyo.
- Smith H. (1967), "Foreword", in Kapleau P., *The Three Pillars of Zen*, Beacon Press, Boston, pp. xi–xiv.
- Smith H. (1995), "Preface", in Suzuki Shunryū, *Zen Mind, Beginner's Mind*, Weatherhill, New York and Tokyo, pp. 9–11.
- Starrs R. (1998), *An Artless Art – The Zen Aesthetic of Shiga Naoya: A Critical Study with Selected Translations*, Routledge, London and New York.
- Suzuki D. T. (1906), "Translator's Preface", in Shaku Soyen, *Sermons of a Buddhist Abbot*, Transl. by D. T. Suzuki, Open Court, Chicago, pp. iii–vi.
- Suzuki Shunryū (1995), *Zen Mind, Beginner's Mind*, Weatherhill, New York and Tokyo.
- Takahashi Shinkichi (1986), *Triumph of the Sparrow: Zen Poems*, Transl. by L. Stryk, with the assistance of Takashi Ikemoto, Grove Press, New York.
- The Zen Buddhist Temple of Chicago*, "Leadership", available at: <http://w.zbtc.org/staff.html> (accessed July 6, 2019).
- Uchiyama Kōshō (1996), *The Zen Teachings of "Homeless" Kōdō*, Sotoshu shumuchō, Tokyo.
- Kawabata Yasunari (1968), "Utsukushii Nihon no watakushi – sono josetsu", *The Nobel Prize*, available at: <https://www.nobelprize.org/prizes/literature/1968/kawabata/25542-yasunari-kawabata-nobel-lecture-1968/> (accessed: July 10, 2019). (In Japanese).
- Komazawa Daigaku*, "Daigaku gaiyō. Enkaku", available at: <https://www.komazawa-u.ac.jp/about/philosophy/history.html> (accessed July 6, 2019). (In Japanese).
- Suzuki Daisetsu kan*, "Suzuki Daisetsu kan ni tsuite. Suzuki Daisetsu ryakureki", available at: <https://www.kanazawa-museum.jp/daisetz/about.html> (accessed July 12, 2019). (In Japanese).
- Zen no hon* (1999), Gakushū kenkyūsha, Tokyo (In Japanese).
- Hanazono Daigaku*, "Kengaku no seishin", available at: https://www.hanazono.ac.jp/about/founding_principles.html (accessed July 6, 2019). (In Japanese).

С. В. Капранов

Дзен-буддизм та духовно-інтелектуальний потенціал Японії
(друга пол. XIX–XX ст.)

Статтю присвячено місцю дзен-буддизму в розвитку духовно-інтелектуального потенціалу Японії в період від Реставрації Мейдзі (1868) до кінця XX ст., для чого використано підхід С. Вовканича. Розглянуто дві головні школи дзен у Японії – Ріндзай та Сото, а також впливову на Заході синкретичну школу Самбо кьодан. У рамках кожної школи приділено

увагу ролі видатних дзен-буддійських інтелектуалів, як-от Імакіта Косен, Сяку Соен, Судзукі Дайсецу (школа Ріндзай), Нісіарі Бокусан, Судзукі Сюнрю, Савакі Кодо, Десімару Тайсен (школа Сото) та ін. Виділено головні новації, що позитивно вплинули на інтелектуальний розвиток дзен-буддизму: створення модерних навчальних закладів (як-от університети Ханадзоно та Комадзава), рух дзен для мирян (*кодзи дзен*), вивчення майстрами дзен інших буддійських та небуддійських традицій, іноземних мов, західної філософії тощо, популяризація знань про дзен за межами Японії. Згадано про вплив дзен на становлення та розвиток нової японської філософії (Нісида Кітаро, Нісітані Кейдзі) та літератури (Нацуме Сосекі, Кавабата Ясунарі та ін.). Особливу увагу приділено поширенню дзен на Заході, оскільки воно пов'язане з важливою інтелектуальною новацією – переосмисленням дзен як понад-конфесійної загальнолюдської універсалії. Чільна роль у філософській розробці цієї концепції належить видатному вченому і мислителю Судзукі Дайсецу. Це відкривало можливості вивчення психопрактик дзен для всіх охочих незалежно від віровизнання, а отже, створювало нові перспективи діалогу з християнством, що було реалізовано вже у співробітництві Судзукі з Томасом Мертоном, а згодом розвинуто школою Самбо кьодан і знайшло вияв у діяльності Гуго Еномія-Лассалья та Кадовакі Какіці. Популярність дзен у всьому світі, у свою чергу, сприяла як підвищенню інтересу до японської культури загалом, так і просуванню на Заході інших її продуктів – від карате до аніме. У зв'язку з цим запропоновано підхід до дзен як до особливого інтелектуального продукту, за допомогою якого Японія зробила значний внесок у світову культуру ХХ ст.

Ключові слова: буддизм, дзен, дзен на Заході, інтелектуальний потенціал, Японія

С. В. Капранов

Дзэн-буддизм и духовно-интеллектуальный потенциал Японии (вторая пол. XIX–XX вв.)

Статья посвящена месту дзэн-буддизма в развитии духовно-интеллектуального потенциала Японии в период от Реставрации Мэйдзи (1868) до конца ХХ в., для чего использован подход С. Вовканича. Рассмотрены две главные школы дзэн в Японии – Риндзай и Сото, а также влиятельная на Западе синкретическая школа Самбо кьодан. В рамках каждой школы уделено внимание роли выдающихся дзэн-буддийских интеллектуалов, таких как Имакита Косэн, Сяку Соен, Судзукі Дайсецу (школа Риндзай), Нисиари Бокусан, Судзукі Сюнрю, Савакі Кодо, Десімару Тайсэн (школа Сото) и др. Выделены главные новшества, положительно повлиявшие на интеллектуальное развитие дзэн-буддизма: создание современных учебных заведений (например, университеты Ханадзоно и Комадзава), движение дзэн для мирян (*кодзи дзэн*), изучение мастерами дзэн других буддийских и небуддийских традиций, иностранных языков, западной философии и т. д., популяризация знаний о дзэн за пределами Японии. Упомянуто о влиянии дзэн на становление и развитие новой японской философии (Нисида Китаро, Ниситани Кэйдзи) и литературы (Нацумэ Сосэки, Кавабата и т. д.). Особое внимание уделено распространению дзэн на Западе, поскольку оно связано с важным интеллектуальным новшеством – переосмыслением дзэн как сверхконфессиональной общечеловеческой універсалії. Главенствующая роль в философской разработке этой концепции принадлежит выдающемуся ученому и мыслителю Судзукі Дайсецу. Это открывало возможности изучения психопрактик дзэн для всех желающих независимо от вероисповедания, а следовательно, создавало новые перспективы диалога с христианством, что было реализовано уже в сотрудничестве Судзукі с Томасом Мертоном, а затем развито школой Самбо кьодан и проявилось в деятельности Гуго Эномия-Лассалья и Кадовакі Какити. Популярность дзэн во всем мире, в свою очередь, способствовала как повышению интереса к японской культуре в целом, так и продвижению на Западе других ее продуктов – от карате до аніме. В связи с этим предложен подход к дзэн как к особому интеллектуальному продукту, с помощью которого Япония внесла значительный вклад в мировую культуру ХХ в.

Ключевые слова: буддизм, дзэн, дзэн на Западе, интеллектуальный потенциал, Япония

Стаття надійшла до редакції 20.07.2019